

AFRICKÁ IDEOLOGIE

ÚVOD

Tradice, černošská kultura a fungování africké společnosti inspiroval řadu duchovních otců národněosvobozenického hnutí k vytváření specifických forem ideologických koncepcí, které jsou charakteristické jen pro tento kontinent. Jedním z prvních ideologických myšlenkových proudů, který ovlivnil ve 40. a 50. letech myšlení a názory afrických nacionalistů byl bezesporu panafricanismus. Jeho hlavním cílem bylo sjednocení osob afrického původu a osvobození celého afrického kontinentu od koloniální nadvlády. V přibližně stejnou dobu se formovala další významná černošská ideologická koncepce négritude, jejíž podstatou byla oslava černošství, jejich citovosti v opaku s bělošskou rozumovostí.

Reakcí na klasický panafricanismus a kritikou koncepce négritude se stala Nkrumahova ideologická koncepce tzv. africké osobnosti, jehož hlavní podstatou bylo vštěpování Afričanům pocitu lidské důstojnosti a hrdosti na příslušnost k Africe, přesvědčení, že Afrika má co dát ostatním světadílům, že má čím přispět k pokroku ve světě.

Subsaharské politické myšlení výrazně ovlivnil i směr označovaný jako fanonismus podle jeho jména jeho myšlenkového otce, předního ideologa alžírské revoluce Frantze Fanona. Podstatou fanonismu byla ideologická koncepce vycházející z Fanonova vidění světa, která rozděloval na svět kolonizátorů a svět kolonizovaných. Výsledkem této úvahy pak byl jasný rozpor mezi moderní výrobou a tradiční společností, díky čemuž se podle něho africkou revoluční silou stal rolník. Fanon ve své koncepci hledal odpovědi na otázky boje za nezávislost a rozvoje po získání politické nezávislosti.

Dominantní ideologickou koncepcí 50. a 60. let se bezesporu stal africký nacionalismus, jehož hlavní podstatou byl boj s kolonialismem za politickou nezávislost a jednota afrického státu. Africký nacionalismus se stal účinnou zbraní proti kmenovému partikularismu, regionalismu či separatismu.

Další africké myšlenkové proudy jako např. panislamismus či arabský nacionalismus zasáhly spíše země severní Afriky, i když jejich vliv můžeme sledovat v některých subsaharských zemích s převahou obyvatelstva islámského vyznání (Mauretánie, Somálsko, Džibuti, Súdán atd.).

TEORIE PANAFRIKANISMU

Panafricanismus jako myšlenkový směr, jehož hlavním cílem bylo sjednocení osob afrického původu a osvobození afrického kontinentu od koloniální nadvlády, vznikl v meziválečném období ve Spojených státech amerických mezi černošským obyvatelstvem. Panafricanismus nebyl jednotnou ideologií a zahrnoval v sobě několik základních proudů, které se často od sebe diametrálně lišily v použití cílů a prostředků. Jednotící myšlenkou všech směrů byl útlak amerických černochoů a Afričanů, kteří mohou dosáhnout svého osvobození jen sjednocením a společným bojem proti svým utlačovatelům. Američtí černoši neustále pohlíželi zpět na africký kontinent a vážně uvažovali o svém návratu domů.

Do čela hnutí panafricanismu se postavil Marcus Garvey, který začal prosazovat heslo Afrika Afričanům, opíral se o černošský rasismus, hlásal nadřazenost černochoů a prosazoval návrat černochoů do Afriky. V 2. polovině 20. let M. Garvey začal budovat organizační strukturu, která by zabezpečila návrat několika milionů Afričanů zpět do Afriky. V roce 1920 se M. Garvey prohlásil prezidentem Afriky a rozvinul rozsáhlou kampaň za návrat černochoů do Afriky. Díky finančním prostředkům dokázal vytvořit řadu fungujících společností, např. africkou ortodoxní církev, sbor černošských ošetřovatelek, lodní společnost (Black Star Line) a letecký sbor (Black Eagle), které měly zabezpečit převoz amerických černochoů do Afriky. V polovině 20. let se M. Garvey prohlásil za panovníka a začal udělovat šlechtické tituly. Původně měl podporu liberijské vlády, ale když se ukázalo, že tajně připravuje státní převrat, liberijská vláda zabavila jeho majetek v Libérii. V USA byl odsouzen za nějaký přestupek a vykáznán na Jamajku, čímž se jeho organizace zcela zhroutila. Garvey se později přihlásil k fašismu. Přes všechny negativní okolnosti měl tzv. garveismus velký význam na probuzení nacionalismu a vědomí africké jednoty.

Druhou odnož panafricanismu představuje spíše intelektuální pojetí návratu k Africe, kterou představovali především dr. William E.B. Du Bois, černošský vědec v USA, který jako jeden z prvních zahájil boj za práva černochoů v USA. Jeho hnutí podporovali George Padmore a řada předních umělců a básníků afrického původu.

W. Du. Bois se stal hlavní organizátor panafrických kongresů, které jako první nastolily požadavek sjednocení všech Afričanů v boji proti kolonialismu s cílem vytvářet nátlak na evropské vlády a americkou administrativu. DuBoisůb panafricanismus neměl rasistický podtext, zdůrazňoval naopak rovnost všech ras a právo Afričanů na sebeurčení.

Třetí směr panafricanismu, politický, je pak zřetelný především na africkém kontinentu, když se stal jedním z ideologických východisek národněosvobozenického hnutí zejména v britských koloniích (K. Nkrumah, J. Kenyatta, J. K. Nyerere, N. Azikiwe atd.) Z jejich pohledu panafricanismus měl překonat etnické bariéry, konsolidovat nové africké státy a napomoci k vytvoření celoafrické jednoty.

Vývoj panafricanismu můžeme rozdělit do několika vývojových etap.

1. Americká etapa panafricanismu (meziválečné období)
2. Etapa boje za nezávislost (40-50.léta)
3. Panafricanismus v nezávislé Africe (po roce 1960)

Tzv. americká etapa panafricanismu souvisela především s organizovaným hnutím Afričanů v USA. V čele tohoto hlavního organizačního hnutí se stal především M. Garvey, který panafricanismus ve své koncepci přeměnil jako rasistický nástroj boje proti bílým. Součástí jeho koncepce bylo ...

Během americké etapy se uskutečnily celkem čtyři panafrické kongresy (Paříž 1919, Brusel-Londýn-Paříž 1921, Lisabon 1923 a New York 1927) a jejich účastníci zatím vytyčovali jen velmi omezené požadavky, jejichž cílem bylo zlepšit podmínky života Afričanů v koloniích. V přijatých rezolucích se objevily požadavky na část Afričanů ve správě kolonií, princip politických práv, návrat vyvlastněné půdy, přírodního bohatství, postupně se objevily i požadavky všeobecného odzbrojení a zákazu válek. V době italské agrese vůči Etiopii panafricanistické hnutí rozvinulo celosvětovou kampaň proti fašismu a na obranu Etiopie. Kongresy byly důležité nejenom díky možnosti veřejně vyhlášovat společné požadavky, ale staly se místem setkání mladých Afričanů, kteří se později stali hlavními představiteli NOH a řada panafricanistických ideí se stala součástí programů afrických politických stran.

Teprve oslabení koloniální soustavy po druhé světové válce poměrně rychle radikalizovaly panafrické hnutí, což se projevilo na kongresu v Manchesteru v roce 1947. Na tomto kongresu došlo k zásadnímu přesunu, když hlavní roli nositele panafricanismu začínají přebírat Afričané samotní. Do organizace kongresu v roce 1947 se např. zapojil K. Nkrumah a řada dalších mladých afrických studentů, kteří později stojí v čele národněosvobozeneckého boje afrických národů proti kolonialismu. Hlavním cílem mladých panafricanistů bylo zabránit hrozící balkanizaci Afriky, přičemž z konsolidovaných regionálních seskupení, federací či konfederací měly pak vzniknout Spojené státy africké s vlastními politickými, hospodářskými, vojenskými i kulturními institucemi. Tento myšlenkový proud prosazoval v Africe zejména K. Nkrumah, který se stal prvním ghanským prezidentem. Ne náhodou se na skloněk svého života uchýlili do Ghany W.E.B. Du Bois a George Padmore, hlavní hlasatelé panafricanismu.

Neúspěch koncepce panafricanismu souvisel především s historickými podmínkami (studená válka) a faktickou neexistencí jednotlivých afrických národů a odporem nacionalisticky vystupujících podnikatelských vrstev mladých afrických stát. Navíc panafricanismus byl především záležitostí anglofonních kolonií a nerozšířil se příliš do ostatních kolonií (soutěžil s panarabismem, panislamismem, négritude). Současně existovaly i rozpory mezi předními představiteli panafricanismu, zatímco K. Nkrumah usiloval o co nejrychlejší sjednocení Afriky, J. Nyerere podporoval spíše volnější postup krok za krokem (gradualistický přístup).

Nicméně panafricanismus dosáhl některých výrazných úspěchů, když africké země dosáhly shody v řadě diplomatických a vojenskopolitických otázek, společně prosadily úplnou dekolonizaci Afriky (zejména na půdě OSN), podporovaly NOH řady afrických kolonií (Angola, Mosambik, Alžírsko, Portugalská Guinea, Zimbabwe, JAR, Namibie atd.) Jeho hlavním organizačním vyjádřením se stalo založení Organizace africké jednoty, dále napomáhal při vytváření nejrůznějších celoafrických organizací.

NÉGRITUDE

Koncepce négritude, oslava černošství, původně vznikla v karibské oblasti přibližně ve 30. letech minulého století, odkud se postupně dostala do francouzské západní Afriky, zejména do Senegalu. Jejím hlavním africkým teoretickým ideologem se stal pozdější senegalský prezident Léopold Senghor, který se s touto koncepcí podobně jako řada dalších senegalských studentů seznámil během studií v Paříži. Teorie négritude oslavuje černošství, vystupuje proti evropské civilizační úloze a oslavuje černochoy, že nic nevynalezli (zejména zbraně hromadného ničení). L. Senghor zdůrazňoval zásadní rozdíl mezi bělochy, kteří jsou více rozumoví, a černochoy, kteří jsou více sensitivní, přičemž důležitou úlohu v této koncepci sehrává i religiozita.

Tato koncepce reagovala především na pokusy o kulturní asimilaci Afričanů ze strany kolonizátorů. Podle négritude se černoši měli vracet k autentické Africe a k jejím kulturním hodnotám. Oslava černošství se projevovala především idealizací a vyzdvihováním života v africké občině, usilovala o vzkříšení kmenové demokracie a obnovení tzv. afrického socialismu, nicméně odmítal marxismus jako evropský racionální socialismus, který je pro Afriku naprosto nepřijatelný. Négritude zdůrazňovalo nadřazenost africké rasy (rasismus naruby), upozorňovalo na úzké sepětí Afričanů s přírodou, bezprostřednost, emocionalitu, sexualitu, religiozitu, prostě všechny charakteristiky, které byly rasisty užívány pro zdůraznění primitivnosti Afričanů.

Senghor se domníval, že africké intuitivní poznání skutečnosti převyšuje evropské logické myšlení, jeho negativním rysem bylo určité elitářství, které tuto koncepci vzdalovalo prostému obyvatelstvu. Díky Senghorovi se négritude po vyhlášení nezávislosti stala základem senegalské kulturní politiky a ovlivnila proudy autentismu (orientace na tradice, zvyky, předkoloniální tradice, hledání kořenů atd.) v Zaire a Togu.

Négritude byla kritizována některými africkými ideology. Např. S. Touré koncepci vytýkal, že podceňuje úlohu prostředí a historické činitele. Literárním mluvčím négritude se stal pařížský africanistický časopis *Présence Africaine*. Négritude prosazuje místo neexistující africké filozofie, která nemohla vzniknout

vzhledem k historickému vývoji, studium mýtů a kosmogonie jednotlivých kmenů, která se později souborně označuje jako etnofilozofie.

KONCEPCE AFRICKÉ OSOBNOSTI

Otcem této teorie je bývalý ghanský prezident Kwame Nkrumah, který se touto teorií pokusil o vytvoření nové africké osobnosti, která bude otevřena směrem k budoucnosti a oprostí se od minulosti. Oproštění od minulosti pro něho především znamenalo přerušení vazeb na tradiční tribální struktury, regionalismus a etnické zakotvení, hlavním cílem mělo být ztotožnění s jakýmsi občanstvím k černému kontinentu, šlo zejména o posílení černošské důstojnosti a hrdosti na příslušnost k černošské rase a k Africe. Na rozdíl od négritude nejde o oslavu černošství, jde o vrácení Afričanů do světové civilizace, do světa jako rovnoprávného jedince. Nkrumah pojem africká osobnost naplnil navíc antikoloniálním obsahem. N. Krumah svou koncepcí usiloval o objasnění příčin zaostalosti afrického kontinentu, odmítal pasivitu většiny a prosazoval aktivní přístup k řešení politických a společenských otázek africké společnosti. Koncepce africké osobnosti měla překonat jak tribální, tak etnické rozměry, měla osvobodit Afričany, na které kladla vysoké nároky na rozhodnost, iniciativu, vzdělání.

AFRICKÝ NACIONALISMUS

Proces dekolonizace zastihl většinu afrických zemí v situaci, kdy v jejich zemích ještě nebyl dovršen proces konstituování národů, kdy zejména v subsaharských zemích docházelo k intenzivnímu soupeření mezi etnickými skupinami o moc ve státě, armádě atd. Koncepce afrického nacionalismu měla překonat tyto rozpory, zejména v jeho první fázi, během které dominoval boj s kolonizátory za vyhlášení politické nezávislosti. Africký nacionalismus se stal hlavní ideologickou koncepcí většiny národněosvobozeneckých hnutí, překonával tribalismus a ve své prvotní fázi byl bezesporu pokrokový, protože ostře vystupoval proti kmenovému partikularismu, regionalismu a separatismu. Africký nacionalismus se stal hlavním heslem jednoty země proti koloniálnímu útlaku a svůj pokrokový ráz si udržel i po získání politické nezávislosti. Vystupoval ostře proti rasismu, podporoval celistvost země a díky nacionalistické rétorice se v řadě zemí podařilo mobilizovat obyvatelstvo k plnění důležitých sociálně kulturních (budování školství, boj s negramotností, zdravotnická osvěta) a hospodářských úkolů. Africký nacionalismus se stal ideologií celých národů.

Po získání politické nezávislosti mizí hlavní celonárodní cíl, protikoloniální boj a političtí představitelé se ocitají v situaci, kdy musí rozhodovat o směřování svých zemí. Do popředí se dostávají na jedné straně teorie nekapitalistické cesty, na druhé straně existuje velká skupina zemí, která se hlásí ke kapitalistické cestě a řada dalších vůdců hovoří o tzv. africké cestě. Řada afrických vůdců přichází se svými ideologickými koncepcemi, např. zambijská ideologie humanismu, která prosazuje v duchu afrického demokratického socialismu rozvoj podnikatelů, ale zároveň chce zabránit, aby se z nich stali vykořisťovatelé. Tanzanijský prezident J. Nyerere prosazoval zavedení distribučního rovnostářství. Podle řady afrických ideologických koncepcí se na africký kontinent nevztahují žádné poznatky a zákonitosti historického vývoje, a proto se Afrika může ubírat vlastním vývojem.